

УДК 711.551(477-25)"193"

А. І. Марковський

*аспірант кафедри теорії, історії архітектури та синтезу мистецтв
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. м. Київ*

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ВОЛОДИМИРА ЗАБОЛОТНОГО В АРХІТЕКТУРІ КИЄВА 1930-Х РОКІВ

Анотація: становлення та послідовний розвиток неокласичної архітектури громадських споруд, проявлений у ключових проектах Урядового кварталу та будинку Верховної Ради зодчим В. Г. Заболотним у Києві 30-х років ХХ ст.

Ключові слова: неокласика, ампір, конкурс, Урядовий квартал, будинок Верховної Ради, Заболотний.

З-поміж плеяди архітекторів, що творили на теренах України, в першу когорту входить постать Володимира Гнатовича Заболотного – видатного українського радянського архітектора-митця, архітектора-викладача та натхненника, чільника вітчизняної будівельної традиції.

Міжвоєнний період був вкрай насичений мистецькими пошуками та відкриттями. Світова архітектурна спільнота постала перед викликами нового часу, що проявилися як у вигляді соціально-економічних вимог, так і у необхідності освоєння значних здобутків фізико-інженерних досягнень. Саме радикальні, межові зміни 1920 – 1930-х років заклали фундамент для розвитку архітектури сучасної, викристалізували підходи і принципи, що червоною лінією проходять через все ХХ сторіччя, долинаючи до сьогодення [1]. Дослідники схильні розділяти соціо-культурне середовище тих часів на декілька умовних ареалів: «Три художні культури, пов'язані між собою і подібностями, і гострими розбіжностями: це молода американська культура, більш досвідчена, але сильно молодіюча західноєвропейська й новонароджена радянська художня культура» [2]. Радянська архітектура взагалі та архітектура України зокрема опинилися в самому вирі творчих експериментів, що склали основу мистецького поступу тих років.

В. Г. Заболотний був одним з провідних митців, що творили в Києві довоєнного періоду. Дослідник хотів би зосередитися на двох ключових, на його думку, проектах майстра тих років: конкурсна пропозиція на забудову Урядового кварталу у м. Києві 1935 р. та реалізований проект будинку Верховної Ради УРСР 1936 – 1939 рр.

Журнал «Архитектура СССР» від 1935 року виходить з великою статтею архітектора О. Г. Молокіна, присвяченою конкурсу на забудову Урядового

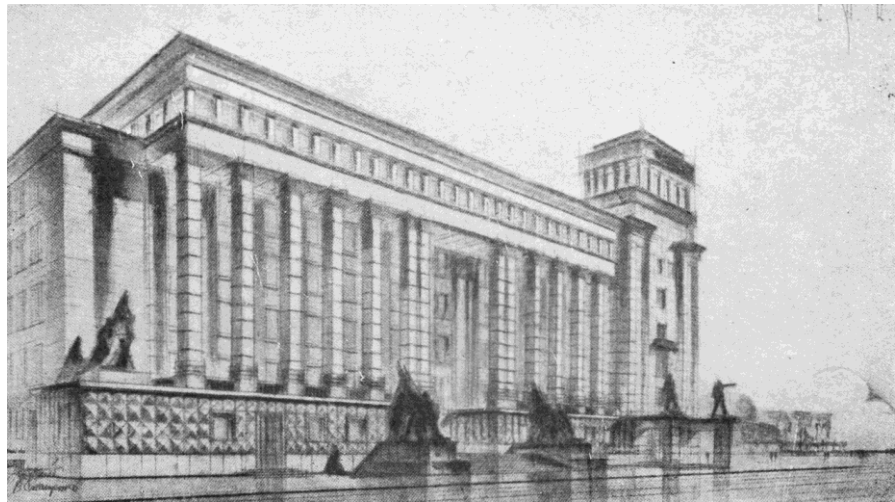
кварталу у м. Києві [3]. Після повернення столиці з Харкова, у 1934 році за рішенням ЦК КП(б)У [4], постало питання щодо створення нового центру для керівного апарату УРСР. В світлі тих подій, даний конкурс виступав не стільки, як суто архітектурне завдання: він подавався річчю програмною, символічною та майже сакральною: «можливість перетворити колишнє місто церков та монастирів у архітектурно-завершений, істинно соціалістичний центр радянської України» [3].

Після попередньої проектної роботи, Київським архітектурно-планувальним управлінням було запропоновано 6 принципових містобудівних пропозицій [5] (За статтею арх. Молокіна, розглядалося лише 5 [3]). Варіант Пролетарського (Піонерського) саду Заболотного В. І. з колективом розкривав Хрещатик до Дніпра. На жаль, перспективне рішення не було повною мірою оцінено сучасниками [5]. Конкурсною комісією була обрана ділянка на місці Михайлівського Золотоверхого, Васильківської (Трьохсвятительської) церкви, площі Червоних героїв Перекопу [6] (нині Софійська площа) та Присутствених місць. Майдан мав бути 130 метрів ширини і більш як 600 у довжину [7]. Сучасні історики схиляються до вирішальної ролі у виборі ділянки під забудову тодішнього другого секретаря ЦК КП(б)У П. П. Постишева, (згодом першого секретаря Київського обкому партії), який, ігноруючи думку фахівців, вплинув на остаточне рішення комісії [8].

Отже, ділянкою під забудову була обрана колишня Михайлівська площа, «на основі цього завдання весною 1934 року був проведений закритий конкурс на проектування всього ансамблю урядового центру» [3], в якому прийняла участь бригада київського Цивілпроект у під керівництвом В. Г. Заболотного. На будівництво споруд РНК та ЦК КП(б)У намічалось виділити понад 10 млн. карбованців [9], будівлі мали бути згруповані навколо великої площі для проведення урочистих парадів та демонстрацій [7]. Обов'язковою умовою було встановлення монументу Леніну на кромці схилу, що, разом з адміністративними спорудами, мав створювати цілісний образ та силуетну лінію.

У першому варіанті проекту бригада В. Г. Заболотного в своєму містобудівному вирішенні притримується основної концепції забудови кварталу, поданої на конкурсі. Два симетричні об'єми РНК та ЦК КП(б)У розміщені на кромці схилу симетрично відносно основної осі композиції схід–захід, перпендикулярної Дніпру, на місці Михайлівського Золотоверхого Монастиря та Трьохсвятительської церкви. Монумент Леніну знаходиться на перетині основної осі з віссю північ–південь, паралельною кромці схилу.

Будівлі РНК та ЦК КП(б)У являють собою шестирівневі об'єми, розвинені у горизонтальній площині (Іл. 1). Перші рівні відіграють роль цоколів, опоряджені важким, масивним рустом у вигляді квадратної плитки з пірамідальними

Іл. 1. Проект будинку РНК УРСР у Києві. Перспектива. Перший конкурс. Архитектура СССР – 1935. – № 9.

виступами. Віконні прорізи перших рівнів квадратні, порівняно невеликі. Будівлі підняті на пласкі п'єдестали, виявлені в опорядженні цоколів. Основні частини споруд у 4 поверхи метрично розчленовані прямокутними пілястрами, що у палладіанській традиції проходять наскрізь до консольно-нависаючих верхніх 6-х поверхів. Ордерна система не класична, спрощена на основі чітких перпендикулярних призматичних об'ємів. Верхні рівні мають дрібне членування вікон з розрахунку 2/1 (по два прорізи на одне вікно попередніх рівнів). Зверху і знизу 6-ті поверхи опоясані карнизами. (Іл. 2) Головні входи знаходяться посередині фасадів з боку площі, підкреслені прямокутними порталами в 2 поверхи та фланкуються спареними пілястрами. Над порталами пілястри відсутні. По боках розміщені по дві багатофігурні скульптурні

Іл. 2. РНК, фасад. Перший конкурс. 1935 р. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська».

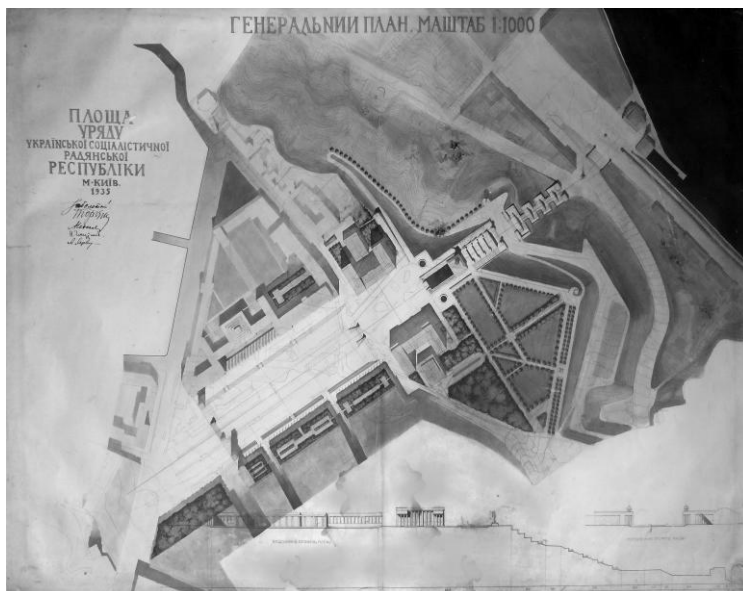
композиції героїчного масштабу з прапорами.

На кутах, утворених основною віссю кварталу та схилами, споруди мають башти, що виходять за габарити основних об'ємів невеличкими кубічними

надбудовам. Вертикальні доміанти мають підсилити образне вирішення будівель та підіграти силуетному зв'язку з монументом Леніну, розміщеним між ними. Башти у надбудовах мають невеличкі прямокутні пояси вікон, розчленовані по 6 пілонів на сторону. Над вінками масивні об'єми карнизів. На фасадах кутові елементи, позбавлені пілястр, виявлені ризалітами та скульптурами на постаментах, висотою в один поверх. Скульптурними композиціями також фланкуються з боку Софії головні фасади споруд.

Комісія зазначала, що «У проекті бригади арх. Заболотного не дано архітектурної розробки самої площі. Архітектурне оформлення будівель в цьому проекті пропрацьовано дещо сухо і відповідає більше архітектурному ансамблю будівель установчого типу» [3]. Між тим, жодний з запропонованих проектів не вдовольнив журі конкурсу і, на основі уточненого завдання, був об'явлений другим етапом. «У конкурсі 1935 р. на проект урядового центру на цьому місці брали участь найбільші зодчі Радянського Союзу: брати В. А. і А. А. Весніни, І. А. Фомін, К. С. Алабян, Г. П. Гольц ; українські архітектори В. І. Заболотний, А. А. Тацій, П. Ф. Альошин, Я. А. Штейнберг та інші» [5].

Другий проект, поданий бригадою під керівництвом В. Г. Заболотного, розвинув містобудівне рішення першого етапу. Монумент Леніну був винесений за лінію фасадів забудови ближче до Дніпра: невелика (порівняно з іншими проектними пропозиціями конкурсу) скульптура розміщується архітектором над каскадом, що розділяє два симетричні сходові марші, які разом складають верхній рівень парадних сходів. Нижній рівень має іншу

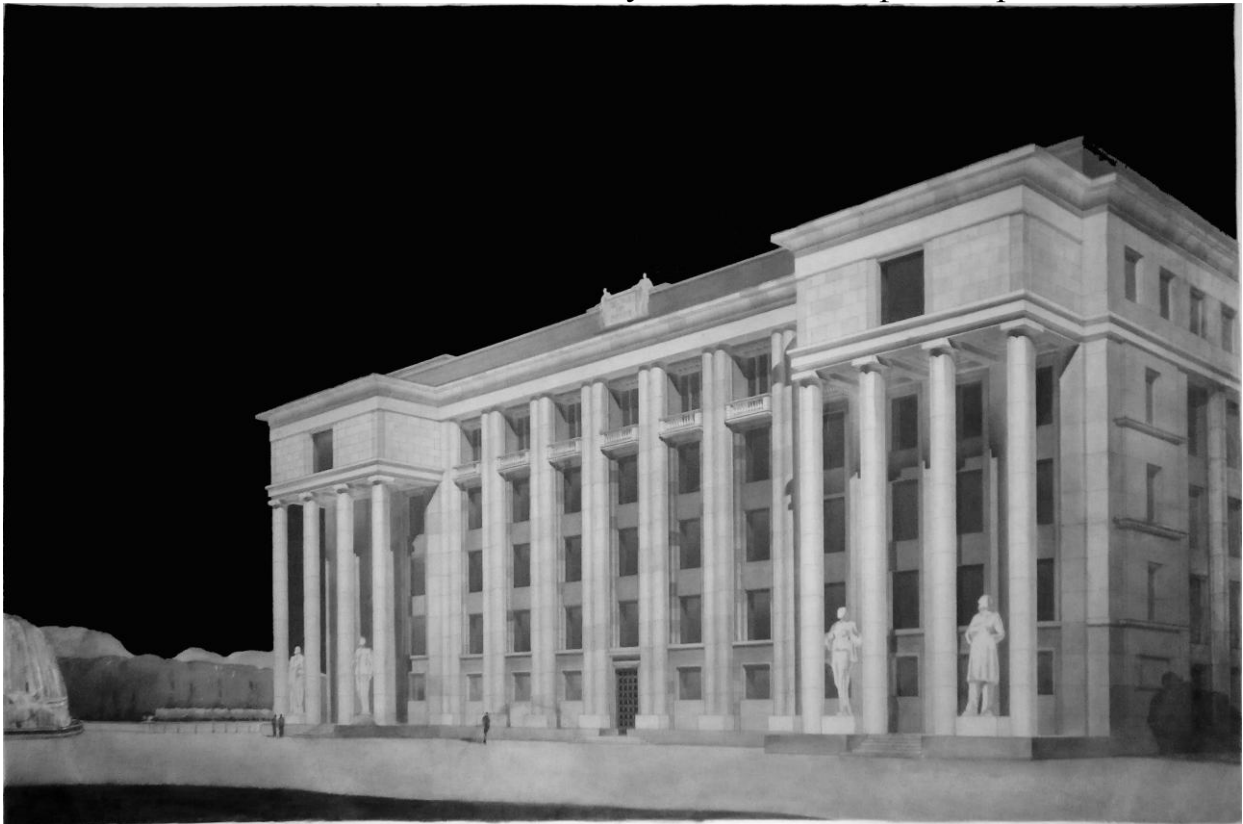
Іл. 3. Генплан. Другий конкурс. 1935 р. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська».

конфігурацію: марші розміщуються перпендикулярно осі схилу. Генплан передбачає облаштування регулярного французького парку південніше монументу Леніну, перед будівлею ЦК КП(б)У. Південна частина площі відкрита: червона лінія забудови відсунена парковою зоною (Іл. 3).

Проект В. Г. Заболотного один з не багатьох, за яким площа Червоних героїв Перекопу не включається в загальний

ансамбль, а відділена від нього баштовими виносками споруд і пропілеями: таке рішення дає можливість зберегти як монумент Хмельницькому, так і Софійську дзвіницю (більшість проектів пропонують пересунення монументу, включення дзвіниці в рядову забудову фасаду площі, що призводить до втрати її архітектурної виразності, або її повне знесення). Рішення про відокремлення Урядової площі від майдану перед Софією є виправданим з точки зору містобудівного рішення, транспортних комунікацій та збереження історично-сформованого середовища, наскільки це можливо в даних умовах. Проекти, що передбачали включення площі Червоних героїв Перекопу до загального ансамблю, як проект Штейнберга, були піддані критиці архітекторами за ігнорування питань стильової цілісності та перетину транспортних потоків прилеглих вулиць [3].

Архітектурне вирішення будівель РНК та ЦК КП(б)У також змінене (Іл. 4). Друга конкурсна пропозиція подає споруди 5-ти поверховими об'ємами, головні фасади яких фланкуються масивними ризалітами. Перші поверхи так само відіграють роль цоколя, однак їх опорядження стає менш бруталізованим, виділяючись лише колористичним рішенням та вставками у віконні прорізи, що піднімають останні над площиною вулиці. Головні фасади розчленовані на

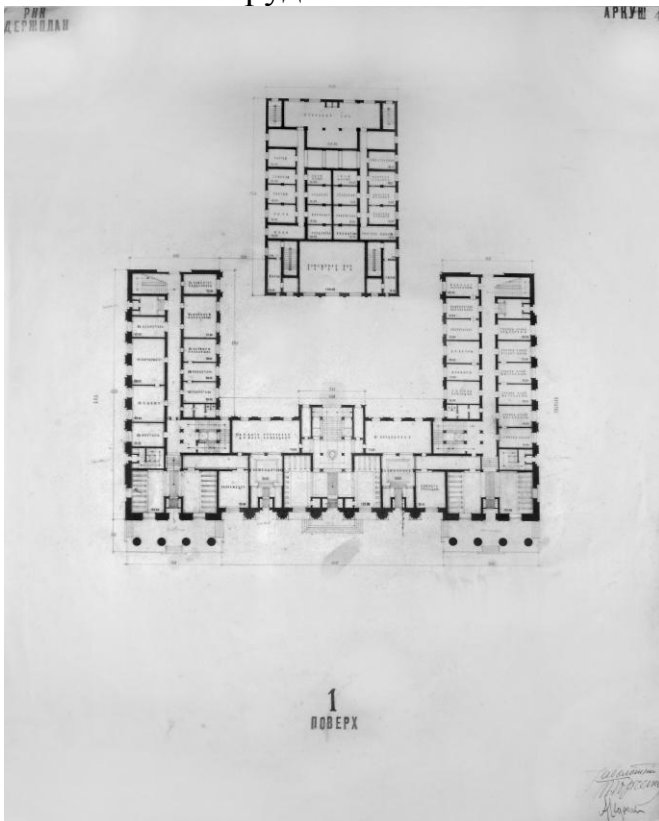

Іл. 4. ЦК КП(б)У, перспектива. Другий конкурс. 1935 р. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська».

7 частин аскетичними пілястрами, що проходять через усі поверхи до масивного глухого фронтона.

Споруди отримали дещо різне вирішення окремих деталей. Пілястри ЦК КП(б)У спарені, позбавлені ордерних елементів, стоять на спільних базах для кожної пари. На верхньому рівні йде пояс невеликих балкончиків-лоджій, за якими площа фасаду подана трохи вглиб. Головний вхід розміщений чітко посередині, висотою в один поверх, є дещо не виразним і не виявленим ані пластикою фасаду, ані додатковими елементами. Ризаліти підкреслені чотирма колонами, що йдуть на 4 рівні і підтримують масивні глухі фронтони з єдиним квадратним рельєфом посередині на кожному. Між крайніми парами колон у ризалітах стоїть по скульптурі заввишки у півтора поверхи.

Будинок РНК має окремі, розчленовані канелюрами, пілястри без баз, замість спарених у ЦК КП(б)У. Пояс балконів проходить на 4-му поверсі, без заглиблення площини фасаду. Скульптури у ризалітах підняті на перемички між колонами на рівні другого поверху. Фризи ризалітів мають тричасне членування. Певна асиметрія у оздобленні мала виявити різну функцію зазначених споруд та збагатити загальне образне сприйняття ансамблю.

Іл. 5. РНК, план I поверху. Другий конкурс. 1935 р. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

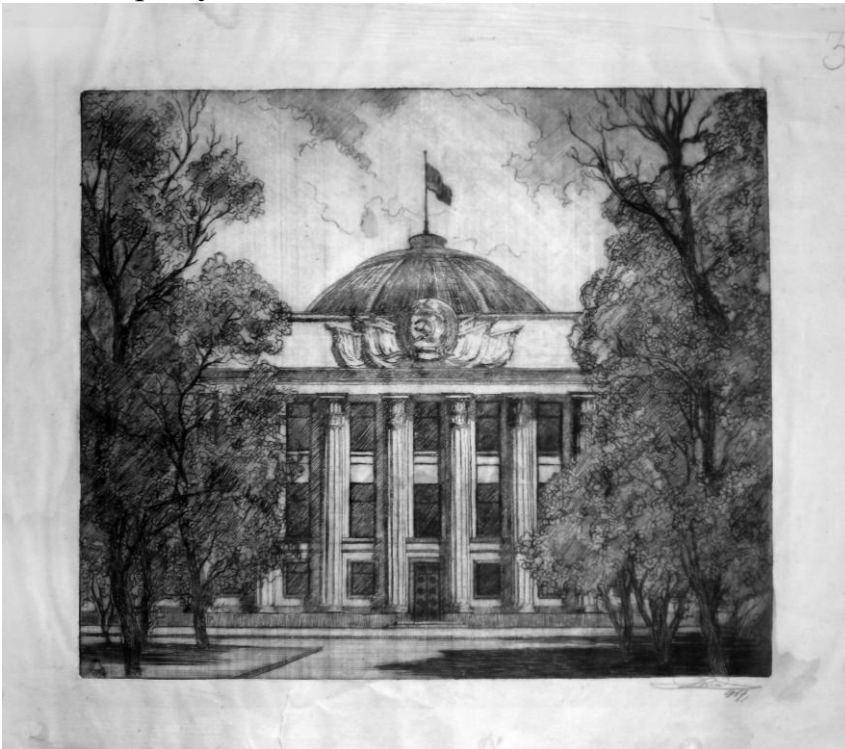
В планах споруди являли собою чітку коридорну структуру, характерну для адміністративних будівель того часу. Споруди в плані П-подібні, з окремими корпусами залів засідань, що винесені на протилежні від головної осі сторони та формують невеликі атриуми (Іл. 5). Корпуси залів поступаються у поверховості основним об'ємам та з'єднані з ними переходами. Загальна композиція комплексу домінує по горизонталі, споруди сприймаються важкими та статичними. Пам'ятник Леніну відповідає по масі та силуету як будівлям так і пропорціям площі, меншої за аналогічні в інших проектах. Однак, силует з боку Дніпра не достатньо проявлений, не відповідає в пропорціях

парадним сходам та загальному вирішенню. Нажаль, другий проект також отримав стриману оцінку журі: «Проект бригади арх. Заболотного опрацьований культурно і в основному задовільно, хоча і дещо схематично. Фасади скромні, спокійні, вирішені в сучасних формах [...]. Однак автором допущені окремі похибки композиційного характеру (різномасштабність двох ордерів на одному фасаді, дрібні балкони, похмурий і невиразний цокольний поверх, слабо виражені входи, невдало поставлені на «висячих» плитах фігури між колонами)» [3].

Принципово іншу оцінку зажив будинок Верховної Ради УРСР, зведений у 1936 – 1939 рр. Споруда, що на довгі роки стала еталоном української неокласики, зробила В. Г. Заболотного лауреатом Сталінської премії [10] та принесла заслужене визнання сучасниками.

Архітектурне вирішення будинку продовжує розвиток стильових прийомів, апробованих Заболотним на конкурсних проектах 1935 року. «У плані будинок має прямокутну форму з невеликими виступами, займаючи по вул. Кірова 80 пог. метрів і по красній лінії площі ЦВК – 50 пог. метрів. Середня поверховість його – 3 поверхи (без купола). По ділянці будинок розташовано так, що він почасти замикає перспективу вул. Лібкнехта» [11].

Фасад споруди подібний фасаду РНК: палладіанські тричетвертні колони, що підтримують масивний антаблемент, акцентні фланкуючі ризаліти,

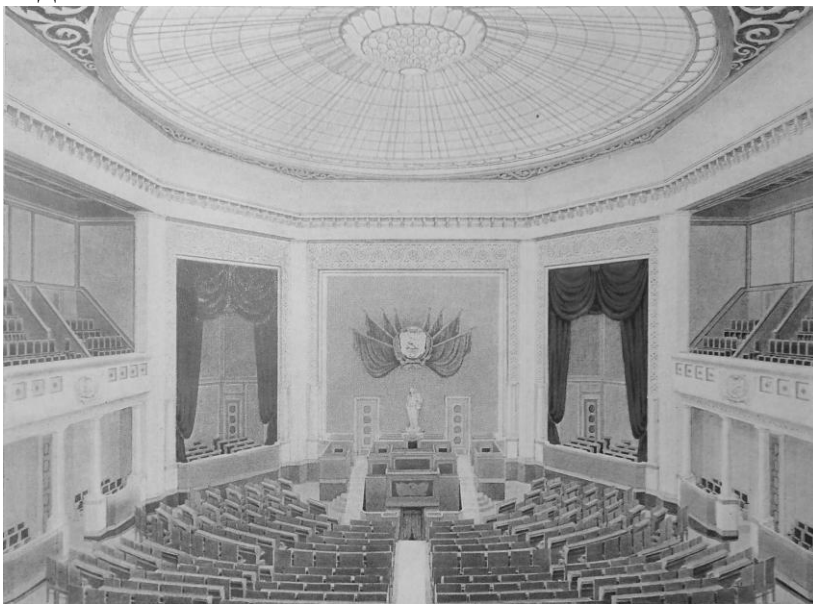
Іл. 6. Будинок Верховної Ради УРСР. Фасад. Фото з матеріалів фондового відділу Національного заповідника «Софія Київська». Друкуються вперше.

цокольний перший поверх, підкреслений за рахунок опоряджувальних матеріалів (Іл. 6). «Весь будинок поставлений на стилобат з полірованого лабрадориту» [11]. Однак, ключовою відмінністю є купол споруди, що виявляє її внутрішню структуру і основну функцію. Шістнадцятиметровий купол над сесійною залюю – основним приміщенням будівлі

за її призначенням, виступає ядром, основоположним елементом, що тримає на собі всю просторову форму. Саме поєднання лапідарного призматичного об'єму з похідною від сферичної форми, витримане в кращих традиціях аполлодорівського Пантеону, надає споруді завершеності, зваженості в просторі та часі. Радянська архітектурна традиція кінця 1930-х активно апелює до кращих зразків Римського Ампіру, сакралізуючи владні інституції мовою перевірених віками символів (Іл. 7).

«Весь перший поверх будинку зайнятий вестибюлями, гардеробами та іншими обслуговуючими приміщеннями. Зал засідань винесено на другий поверх [...] Що ж до внутрішнього оформлення будинку Верховної Ради УРСР, то воно задумано також у простих і монументальних формах, які відповідають призначенню будинку. [...] Базуючись на принципах класики, проект вводить у деяких місцях, в ліпці, народні мотиви у вигляді різного орнаменту» [11].

Тим не менш, попри, загалом, схвальні відгуки, архітектор М. В. Холостенко у статті 1939 журналу «Архитектура СССР» піддає критиці реалізовану споруду Заболотного, зазначаючи недоліку як у вирішенні екстер'єру споруди, так і внутрішнього планування [12]. Зокрема, на думку автора, виникають проблеми з масштабністю сприйняття будинку: занадто масивні ризаліти «вирішені так, як вони могли б бути вирішені в набагато меншій споруді». Нарікання викликають також опорядження фасадів і зал засідань.

Іл. 7. Ескізний проект внутрішнього оформлення будинку Верховної Ради УРСР. Великий зал засідань. Архітектура радянської України – 1938. – № 1.

Заболотного, було добудовано напівкільцевий триповерховий блок службових приміщень з північно-західної сторони, що утворив атриум. А в 1985 році,

Попри те, «нова будівля Сесійної зали Верховної Ради УРСР є плоттю від плоти радянської архітектури останніх років» [12], та відзначається Холостенко, як непересічний зразок передових тенденцій та кристалізованого досвіду архітектури України кінця 1930-х рр.

У 1948 – 1952 рр. до будинку Верховної Ради, за проектом

перед ризалітами головного входу встановлено чотири багатофігурні скульптурні групи, передбачені первинним проектом. Споруда набула сучасних обрисів.

Отже, 30-ті роки ХХ сторіччя були для Володимира Гнатовича Заболотного часом плідного творчого пошуку. Всі його проекти витримані у чіткій стильовій традиції, яка базується на переосмисленні та адаптації кращих зразків неокласики до відповідних вимог архітектурно-мистецького пошуку передвоєнного періоду. Послідовність, скрупульозність та пропрацьованість образних рішень, пильність до деталей відзначають неповторний почерк майстра. Цілісність задуму найповніше розкрита саме в споруді будинку Верховної Ради, адже кожний елемент декору виконаний по унікальним ескізам архітектора [12].

На прикладі наведених робіт можна прослідкувати зміну ключових критеріїв та вимог, що ставилися політичною елітою перед архітектором: від надмасштабних споруд середини 1930-х, на фоні яких роботи Заболотного дійсно виглядали дещо "сухо", до більш виважених та сорозмірних рішень кінця десятиріччя. Зміни ті не були випадковими і виражають загальні тенденції у сприйнятті суспільства тих років: від гігантоманії та деякої гіпертрофії форм на контрасті з авангардним мистецтвом, притаманних ранньому етапу становлення сталінської диктатури, до більш продуманої та зваженої позиції зрілої неокласики. В. Г. Заболотний, як визначний метр української радянської архітектури, людина, що тонко і точно відчувала «формулу» Києва, зайняв чільне місце якраз у період високої класики, планомірно довівши свій мистецький пошук до ключового, непересічного та знакового об'єкту вітчизняної архітектури.

Бібліографія

1. *Марковский А. И.* Философские аспекты в искусстве первой половины ХХ в. // Традиции і сучасны стан культуры і мастацтваў. У пяці частках, частка 2, Праблемы архітэктурны, выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі. Мінськ, «Права і эканоміка», 2013. с. 100-105.
2. *Якимович. А. К.* Полеты над бездной. Искусство, культура, картина мира 1930-1990. — М.: Искусство-XXI век. 2009. —с. 7-9.
3. *Проектирование правительственного центра УССР в Киеве // Архитектура СССР – 1935.* – № 9. – С. 11-28.
4. *Історична ухвала XII з'їзду КП(б)У...// Соціалістичний Київ: Журнал Київської Міської Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів.* –К., –1934. – № 1–2. – С. 1.

5. *Килессо С. К.* Проектирование центра Киева в предвоенный период. // Архитектура Киева. – К., 1982. – С. 53–54.
6. *Протокол* заседания Киевского губревкома от 27 декабря 1920 г. № 95-а, п. 1 «О переименовании улицы или площади в городе в память погибших при Перекопе» // Державний архів Київської області. Ф. Р-1, оп. 2, спр. 9, арк. 99.
7. *Проекты* планирования урядового центру в місті Києві. // Соціалістичний Київ: Журнал Київської Міської Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів. – К., 1934. – № 3–4. – С. 1–4.
8. *Тит Г.* Втрачені архітектурні пам'ятки Києва. Вид. 2. Нью Йорк, 1987. 64 с.
9. *Столиця* будується: план житлово-адміністративного будівництва Києва. // Соціалістичний Київ: Журнал Київської Міської Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів. – К., 1934. – № 3–4. – С. 5.
10. *Більшовицький привіт лауреату сталінської премії* // Архитектура радянської України – 1941. – № 3. – С. 3.
11. *Будинок* Верховної Ради УРСР // Архитектура радянської України – 1938. – № 1. – С. 15–21.
12. *Здание* сессионного зала Верховного совета УССР // Архитектура СССР – 1939. – № 12. – С. 56–60.

Аннотация

Становление и последовательное развитие неоклассической архитектуры общественных сооружений, проявленное в ключевых проектах Правительственного квартала и здания Верховного Совета зодчим В. И. Заболотным в Киеве 30-х годов XX века.

Ключевые слова: Неоклассика, ампи́р, конкурс, Правительственный квартал, здание Верховного Совета, Заболотный.

Annotation

The formation and the gradual development of the neoclassical architecture of public buildings, shown in projects of the Government Quarter and the Verkhovna Rada building by architect V. Zabolotny in Kiev 1930 th.

Keywords: Neoclassical, Empire, competition, Government Quarter, Verkhovna Rada building, V. Zabolotny.